

A citromsármány (*Emberiza citrinella* L.) sövénysármány-jellegű, atavisztikus vonásai

HORVÁTH Lajos

Természettudományi Múzeum, Budapest

ABSTRACT: Some Cirl Bunting-like features was finding in the plumage of a male Yellow Bunting by the author. He accepts these phenomenons as reversionary trends. On this basis he suggests evolutionary connection between the two species.

A citromsármány (*Emberiza citrinella* LINNAEUS) atavisztikus aberrációs vonásaival már egyik korábbi tanulmányomban (HORVÁTH, 1960) is foglalkoztam. Figyelmem akkor a barna bajuszszáv jelentőségének értékelésére korlátozódott, mert az akkor rendelkezésemre álló több mint 200 hazai példány csak ezt az atavisztikusnak minősülő aberrációt mutatta fel.

A jelen dolgozat tárgya egy 1972-ben gyűjtött madár, amelyik egyedülálló szín- és mintázatbeli rendellenességeket viselt és első szemlélésre nem is látszott citromsármánynak, hanem sövénytármányra (*Emberiza cirulus* LINNAEUS) emlékeztetett.

A kérdéses, különleges himet ESZTERGÁLYOS LAJOS 1972. II. 10-én Órszentmiklós határában, a Gödöllői dombvidéken - tehát a Cserhát legnyugatibb részében - lőtte. Összehasonlításul a TERMÉSZETTUDOMÁNYI MUZEUM Állattárának 237 citromsármánya (116 him és 121 tojó) szolgált, ez alkalommal azonban számos olyan is, amelyeket ez idő tájt vagy éppenséggel ezen a napon gyűjtöttünk. A sövénytármány sajátosságait egy Novi-ban (az Adriai-tenger észak-jugoszláviai partvidékén) elejtett példányon tanulmányozhattam. A rendellenesen színezett citromsármány sövénytármány-jellegű sajátosságai - a normális, téli tollazatban lévő citromsármánnyal egybevetve - a következők:

Normális tollazatu ő citromsármány télen

A fejtető és a tarkó élénksárga és sötét barnászöld, ritkán álló, hosszanti csikokkal diszitett

A nyak hátoldala egyszínű halványzöld

Sövénytármány jellegű ő citromsármány télen

A fejtető és a tarkó szürkés olajzöld és barnásfekete, sűrűn álló, hosszanti foltokkal tarkázott

A nyak hátoldala szürkés olajzöld, benne rövid, hosszanti csikok vannak

A fej oldala élénksárga az egésze kiterjedő, némi sötétzöldes csikozással

A kantár élénksárga

Az áll és a torok felső része élénksárga, benne elszórtan néhány sötétzöldes hosszanti szárfolt található

A torok alsó része - a nyakoldalra terjedőleg - sötét kénsárga

A mell felső része olajzöld

Az oldalak vörösbarnák, az egyes tollakon széles, élénksárga szegés van

A mell közepe és a has ragyogó sötétsárga

A dolmány és a vállak sárgás gesztenyebarnák, az egyes tollak szegélye sárgásbarna, szárfoltja fekete

A farcsik és a felső farkfedők gesztenyebarnák

Az alsó farkfedők sárga alapon gesztenyevörösén és sötétbarnán csikozottak.

A fej oldala zöldessárga; a szem fölött és alatt keskeny, sárga iv huzódik; a fülfedők elülső része és a fülfedők mögötti folt sárga, a felső és hátsó része pedig zöldesfekete

A kantár zöldesfekete

Az áll és a torok felső része fekete, az egyes tollak hegye fehéres barnássárga

A torok alsó része - a nyakoldalra terjedőleg - élénk citromsárga

A mell felső része szürkés olajzöld

Az oldalak élénk gesztenyevörösek, az egyes tollakon széles, fehéres szegés látható

A mell közepe és a has halvány citromsárga

A dolmány és a vállak gesztenyebarnák, az egyes tollak szegélye szürke, szárfoltja fekete

A farcsik és a felső farkfedők gesztenyebarnák

Az alsó farkfedők sárga alapon gesztenyebarnán csikozottak

A farktollak színe és mintázata nem mutat eltérést a rendes tollazatu citromsármányétól. A szárny felületén mindössze annyi állapítható meg, hogy a citromsármányra jellemző zöldessárga tónus - amelyik az evező - és a felső szárnyfedő-tollak világosabb szegélyén mutatkozik - ennél az aberrációs példánynál teljesen hiányzik; a kérdéses szegélyek itt szürkésfehérek vagy barnák.

Tekintettel arra, hogy az őszi átvedlés augusztustól októberig tart, az igen részleges - szinte csak a fejjoldalakra korlátozott - tavaszi vedlés pedig március-áprilisra esik, a február 10-én lőtt példányt semmiképp sem érintheti.

A méreteket illetőleg annyit jegyezhetek meg, hogy a szárny, a fark és különösen a csüd a sövényásármány legkisebb méreteit mutatja, amilyen a citromsármányok között ugyan a legnagyobb ritkaság, de mégsem döntő, mert bár átlagban a sövényásármány a kisebb, ez a két faj a méretek alsó határa alapján nem, csak azok felső értékei szerint választhatók külön.

Az aberrációs him példány feje, nyaka és begye teljesen olyan, mint a sövénysármányé. A has, a testoldalak, a szárnyak, a dolmány, a váll és a hát tónusban a sövénysármányra vall, mintázatban pedig a citromsármányra. Végül a farok, az alsó és felső farkfedők és a farcsik teljesen azonos a citromsármányéval.

Ez a rendkívül érdekes him egyed - amelyet 116 hazai him citromsármánnyal hasonlítottam össze - minden kétséget kizáróan nagyon erős mértékben mutatja a sövénysármány jellegzetességeit.

A különleges bélyegeket csak úgy értékelhetjük mint a sövénysármány tulajdonságainak részleges megjelenését a citromsármányon.

A két faj elterjedési határvonala hozzánk legközelebb az AI-Duna-észak-adriai tengerpart vonalra esik. Innen északra, pontosabban északkeletre a sövénysármány - ha ennek hitelt lehet adni - csak egyszer fordult elő. Száztíz évvel ezelőtt Budapest mellett került kézre egy példány, amelynek sem pontos dátuma (hó, nap), sem az ivara, sem az elejtője nem ismeretes és állítólag a bécsi HOFMUSEUMBA került.

Ez az egy bizonytalan adat, jó egy évszázad távlatából, aligha értékelhető úgy, hogy a két faj között kereszteződés felléphet és így a szóban forgó egyedünk fajhibridnek lenne minősíthető. Ez már csak azért sem valószínű, mert az összehasonlítás alapjául szolgáló 116 him ilyen eltérésnek - cirlus-jellegű mintázatnak - még a legkisebb nyomát sem mutatta, jóllehet azokat az ország területének legkülönbözőbb pontjain - beleértve a déli határvidéket is - gyűjtötték.

Végső konklúzió tehát csak az lehet, hogy a citromsármányban meglévő, látens szintbeli tulajdonságok, a belőle morfogenetikailag és elterjedéstanilag leszármaztatott sövénysármányon állandó faji bélyegekké váltak. A citromsármánynak az előzőekben ismertetett aberrációja pedig mintegy előre vetíti az evolúciós átalakulás irányát.

Korábbi közleményemben (HORVÁTH, 1960) már rámutattam arra, hogy a citromsármány az észak kelet-ázsiai fenyősármányból (Emberiza leucocephala GMELIN) származott le. Az említett faj kialakulásában a leglényegesebb atavisztikus, morfológiai bélyeg a gesztenyebarna fejrajz fokozatos visszahuzódása volt, mely nyugat felé haladva a kérdéses állományok madarain egyre kisebb felületre korlátozódott és végül a legdélnyugatibb populációkban már csak a fedőtollak alá rejtett, néhány barna bajuszszáv-csőkevény képviselte.

A barna helyébe lépő fekete fejrajz jelentkezése egy aberrációs citromsármányon, éppen a faj elterjedésének délnyugati határvonalán csak úgy fogható fel, mint ahogy azt már kifejtettem. Ezt a nézetet még az is alátámasztja, hogy a sövénysármány Emberiza cirlus nigrostriata SCHIEBEL nevű alfaja a faj elterjedésének déli határán (Korzikasziget) szigeti elkülönülés következtében alakult ki. Még lényegesebbnek tartom, hogy éppen a fejrajz fekete színének és általában a barna színek elmélyülésének az alapján különítették el.

Tehát a rendellenes színezetű példány csaknem fekete fejrajza ennek a kialakulóban lévő faji tulajdonságnak - a cirlus-faj legjellegzetesebb bélyegének - megjelenését, egy bizonyos látens tulajdonság érvényrejutását jelzi.

A teljes leszármazási vonal - a korábbi és a jelenlegi vizsgálataim alapján - tehát a következő egymásba füződő alakok Északkelet-Ázsiától Északnyugat-Afrikáig terjedő láncolatára utal: Emberiza leucocephala fronto STRESEMANN → Emberiza leucocephala leucocephala S. G. GMELIN → Emberiza citrinella molessoni ZARUDNY → Emberiza citrinella brehmi HOMEYER → Emberiza citrinella erythrogeus BREHM → Emberiza citrinella romaniensis GENGLER → Emberiza citrinella palukae PARROT → Emberiza circlus circlus LINNAEUS → Emberiza circlus nigrostriata SCHIEBEL.

HORVÁTH, L.: Cirl Bunting-like features in the Plumage of the Yellow Hammer (*Emberiza citrinella* L.)

The author accepts some extraordinary aberrations of the pattern and colouring in the breeding plumage of the Yellow Hammer as reversionary trends. On these platform he suggests evolutionary connection between the Cirl Bunting (Emberiza circlus LINNAEUS) and the Yellow Hammer (Emberiza citrinella LINNAEUS). The whole line of descent on the basis of the present and former investigations of the author is as follows. The chain of nominate forms and subspecies from Northeast Asia to Northwest Africa: Emberiza leucocephala fronto STRESEMANN → Emberiza leucocephala leucocephala S. G. GMELIN → Emberiza citrinella molessoni ZARUDNY → Emberiza citrinella brehmi HOMEYER → Emberiza citrinella erythrogeus BREHM → Emberiza citrinella romaniensis GENGLER → Emberiza citrinella palukae PARROT → Emberiza circlus circlus LINNAEUS → Emberiza circlus nigrostriata SCHIEBEL. The colour of the head of the aberrant Yellow Hammer is a feature that shows ahead and suggests the most specific pattern of the Cirl Bunting.

IRODALOM - REFERENCES

1. BANNERMAN, D. A. (1953): The Birds of the British Isles. - London, Vol. 1, pp. XVIII + 356, spec. p. 264-272.
2. CHERNEL, I. (1899): Magyarország madarai. - Budapest, Vol. 2. pp. XIX + 830, Spec. p. 627.
3. FRIDERICH, C. G. (1891): Naturgeschichte der deutschen Vögel. - Stuttgart, pp. 970, Spec. p. 277-278.
4. GEBHARDT, L. - SUNKEL, W. (1954): Die Vögel Hessens. - Frankfurt a. M., pp. 532, spec. p. 169-170.
5. HEYDER, R. (1952): Die Vögel des Landes Sachsen. - Leipzig, pp. XIII + 467. spec. p. 148.
6. HORVÁTH, L. (1960): The Phylogenetic Significance of the Brown Moustachial Stripe of the Yellow Bunting (*Emberiza citrinella* L.). - Ann. Hist.-nat. Mus. Nat. Hung., 52, p. 465-469.
7. LINTIA, D. (1915): Adatok Szerbia madárfaunájához. - Aquila, 22, p. 329-351.
8. LOVASSY, S. (1927): Magyarország gerinces állatai. - Budapest, pp. XII + 895, spec. p. 407-408.

9. MAKATSCH, W. (1950): Die Vogelwelt Macedoniens. - pp. IX + 452, spec. p. 126-127.
10. STRESEMANN, E. (1920): Avifauna Macedonica. - München, pp. XXIV + 270, spec. p. 46-48.
11. VAURIE, C. (1959): The Birds of the Palearctic Fauna. - London, pp. XII + 762, spec. p. 685.
12. VOOUS, K. H. (1960): Atlas of European Birds. - Amsterdam, pp. 286, spec. p. 236.
13. WITHERBY, H. F. et als. (1952): The Handbook of British Birds. - London, Vol. 1, pp. XL + 348, spec. p. 126-129.

Érkezett: 1974. 02. 15.

HORVÁTH Lajos
Természettudományi Múzeum
Állattár
H-1088 Budapest
VIII., Baross utca 13.

